

14. Capsa de Pandora

Viatgeres i escriptors Deu perfils

Pilar Godayol

Com pots veure, estimada germana, les modalitats del gènere humà no difereixen tant com els nostres escriptors de viatges ens volen fer creure.

Lady Mary Wortley Montagu, *Embassy Letters*

Quan les persones il·lustres viatgen només se'ls ensenya la part més favorable de la realitat; tot està amanit per tal que contemplin l'exterior il·lusori de les coses.

Princesa Ekaterina Romanovna Vorontsova Dashkova,
Memoirs

Si t'he de ser franca, considero que hauria estat menys severa en els comentaris que he fet sobre la vanitat i la depravació del poble francès si hagués visitat el nord abans que França.

Mary Wollstonecraft, *Letters written during a short residence in Sweden, Norway and Denmark*

A Abu Simbel s'aprèn què és la solitud. A Anglaterra, la màxima solitud a la qual es pot aspirar s'experimenta entre els éssers humans; però, allà, a les profunditats de la roca, a l'eterna obscuritat on no arriba cap so, la solitud deixa de ser una paraula per convertir-se en presència.

Florence Nightingale, *Letters from Egypt*

Mentre estava ocupada amb la cacera, vaig percebre que la terra cruixia sota els meus peus, i vaig sentir una gran remor, de sobte vaig veure que era enmig d'un banquet d'hipopòtams. D'aquestes bèsties immenses, n'hi havia cinc al meu voltant!

Mary Kingsley, *Travels in West Africa*

La guerra, aquesta fúria devastadora, s'havia anunciat a si mateixa mitjançant una enorme onada de tranquil·litat. Mai no fou el silenci tan perfecte: el silenci d'un carrer és sempre més profund que el dels boscos o el dels camps.

Edith Wharton, *Fighting France*

Per les persones que han nascut sota un ordre social elaborat hi ha pocs moments tan estimulants com els que et situen al llindar del viatge salvatge. Hi has d'anar sola, separada de les tropes d'amics que passegen per camins de color de rosa, despullada de roba porpra i fina que podria condicionar-te l'aventura, sense sostre, sense defensa, sense possessions.

Gertrude Bell, *The desert and the sown*

Però aquest és el plaer de l'exili... Tots els antics hàbits de la ment et deixen i, per tant, és possible acostar-se als vells pensaments amb una mirada nova, fresca.

Vita Sackville-West, *Passenger to Teheran*

Anem! —vaig respondre tot seguit, bo i experimentant, una vegada més, aquell anhel de córrer món a la recerca de visions noves i d'impressions desconegudes.

Aurora Bertrana, *Paradisos oceànics*

El 1980 em vaig enamorar de la ciutat de Leningrad. Si algú de vosaltres comparteix amb mi una mica d'aquesta passió, em consideraré prou satisfeta.

Montserrat Roig, *L'agulla daurada*

SUMARI

«Dones que van gosar». Prefaci a la segona edició.....	11
«Primer visqui, després escrigui».....	15
Lady Mary Wortley Montagu (1689 – 1762) i la ciutat banyada pel Bòsfor.....	19
Ekaterina Romanovna Dashkova (1743 – 1810) i els bastidors de les corts europees.....	43
Mary Wollstonecraft (1759 – 1797) i les terres feréstegues d'Escandinàvia.....	63
Florence Nightingale (1820 – 1910) i el sortilegi egipci.....	83
Mary Kingsley (1862 – 1900) i la segona vida africana.....	103
Edith Wharton (1862 – 1937) i el devastat front francès.....	125
Gertrude Bell (1868 – 1926) i el silenci del desert saudita.....	149
Vita Sackville-West (1892 – 1962) i la Pèrsia remota.....	171
Aurora Bertrana (1892 – 1974) i la seducció oceànica.....	191
Montserrat Roig (1946 – 1991) i el setge de Leningrad.....	217

«DONES QUE VAN GOSAR» PREFACI A LA SEGONA EDICIÓ

L' escriptora nigeriana Chimamanda Ngozi Adichie, a *We should all be feminists* (2014), obra traduïda a més de vint llengües (inclosa la catalana: *Tothom hauria de ser feminista*, 2018), adverteix que, per tal de fer efectiva la igualtat entre sexes, en el segle XXI ens cal ser, a dones i homes, feministes: «La cultura no fa les persones. Les persones fan la cultura», de manera que és possible canviar relats, actituds i visions. En aquesta cèlebre conferència, impartida el 2013 a la plataforma TEDx, Adichie ens encoratja a revisar i a (re)escriure la història des d'una perspectiva no androcèntrica, plural, interconnectada i no definitiva, perquè, com ja va insistir a la primera TED Talk, del 2009, *The Danger of a Single Story* (*Sobre el perill dels tòpics*, 2018), la història única no existeix i, a més, és perillosa. En aquest sentit, Adichie també ens recorda que si a les dones ens han intentat convèncer que hi havia una sola història, no ha estat casual, sinó una qüestió de poder i de volguda supremacia. En definitiva, per no caure en el perill de la història única, que ens fa (in)visibles i vulnerables, avui dia és indispensable (re)escriure les nostres pròpies històries de la cultura, obertes i reivindicatives, per crear, com sostenia Maria-Mercè Marçal a *Sota el signe del drac* (2004), «una altra memòria, una altra tradició».

Aquest 2018, a propòsit de la celebració dels cent anys del sufragi femení a la Gran Bretanya, la Bodleian Library, de la Universitat d'Oxford, ha organitzat l'exposició «Women who dared. From Sappho to Suffrage» («Dones que van gosar. De Safo al sufragi»). A més d'homenatjar-hi dones pioneres de tots

els temps que precediren el sufragisme, decisives per a la causa, s'hi fa arqueologia del moviment i s'hi mostren llibres, opuscles, premsa, cartells, bans, programes, discursos, fotografies, objectes diversos... Hi sobresurt el «Suffragetto», un joc popular creat el 1907 per recaptar fons, el qual, amb semblances amb el joc dels escacs, consisteix en una batalla entre les sufragistes, que intenten arribar a la Cambra dels Comuns, mentre eviten la presó, l'hospital i la policia, que vol aturar-les. Curiós i amè, el «Suffragetto» és una mostra més de la resistència femenina al masclisme institucionalitzat que les dones han hagut de suportar al llarg dels segles. Malauradament, encara en vivim molts exemples.

«Dones que van gosar» és també una bona manera de caracteritzar les deu autores que integren *Viatgeres i escriptores*, que enguany Eumo Editorial ha volgut reeditar. Totes van viure a contracorrent, com les sufragistes. Totes van escriure la seva pròpia història, personal i viatgera, al marge de la història oficial masculina, com Adichie ens reclama. Per afegir-se a les múltiples commemoracions i efemèrides en femení d'aquest 2018, tant de caràcter internacional (els cents anys del vot de les dones britàniques, els cinquanta de les reivindicacions del Maig francès, etc.) com de caràcter nacional (el centenari del naixement de Maria Aurèlia Capmany i de Montserrat Abelló, el 20è aniversari de la mort de Maria-Mercè Marçal i el 25è de Quima Jaume, el mig segle de la traducció catalana d'*El segon sexe*, de Simone de Beauvoir, etc.), Eumo ha volgut recuperar *Viatgeres i escriptores*, per tal de fer visible que les dones expliquen les històries (en aquest cas, de terres exòtiques i llunyanes) d'una altra manera, en plural i amb sentit d'incompletesa, gairebé mai en majúscules, com han fet i encara continuen fent els discursos dominants masculins. Aquesta reedició és, doncs, un homenatge a les nostres besàvies protofeministes i a les àvies de la primera onada del feminisme occidental, que, lluitant a la intempèrie, van gosar sacsejar el masclisme imperant. I, malgrat

les sotragades, ens van obrir el camí a les noves generacions.
Moltes gràcies per haver-hi estat!

PILAR GODAYOL
Oxford, juliol de 2018

«PRIMER VISQUI, DESPRÉS ESCRIGUI»

Una vegada quan era jove, vaig anar a veure el director de *La Rambla* i li vaig dir que volia aprendre a escriure a través del periodisme. Em va mirar i em va dir: “Primer visqui, després escrigui”, relata Mercè Rodoreda a Montserrat Roig en una entrevista de *Retrats paral·lels* (1976). Fent-se la desmenjada i la interessant, Rodoreda repetia aquesta anècdota amb variacions. Quinze anys després, la mateixa Roig ho reprengué d’una altra manera a *Digues que m’estimes encara que sigui mentida*, quan explicava que un dia Rodoreda l’havia convidada a dinar al restaurant La Punyalada i que havien enraonat d’una pila d’assumptes sota «l’alquímia del riure i l’estranya mirada» de l’autora de *La plaça del diamant*. Roig apuntava que, darrere les coses que li deia, hi havia el convenciment que no hi hauria entesa: «érem de dues èpoques diferents i les nostres eleccions no lligaven» (1991: 73). Més endavant, Marta Pessarrodona, a *Mercè Rodoreda i el seu temps* (2005), ha narrat que, com que freqüentava les dues escriptores, sempre va tenir la impressió que l’utilitzaven per saber l’una de l’altra. Fins i tot una vegada Rodoreda li arribà a dir que Roig era en un vuitanta per cent Rodoreda!

Sigui com vulgui, aquestes dues «coquetes radicals» que mantenien una «delitosa batalla de reines», per dir-ho com Pessarrodona, van viure i van escriure en majúscules, suposadament com els recomanà un dia el director de *La Rambla*: la primera, amb una joventut esclatant i una maduresa inacabable, exili i retorn; la segona, amb una juvenesa d’efervescència política i una maturitat de compromís amb les persones desfavorides d’arreu. Si Rodoreda reconeixia haver-se acostumat a no afer-

rar-se enlloc i a viure en el triangle París-Ginebra-Barcelona, Roig somniava que era possible viure sense fronteres. Per raons diferents, totes dues correueren món i això els marcà la vida i l'escriptura.

Les deu dones que presentem aquí també van viure molt i van escriure el que veien. Dedicades a empreses no gaire d'acord amb la seva època, consagrades als seus objectius sense emmassacar les realitats forasteres, tafanejant sobre altres vides i pobles, investigant i desxifrant informació menystinguda i gairebé oblidada, pensant que el seu món confortable a occident no era el millor dels mons possibles, totes elles, apassionades o ardoroses, feren del viatge la vida i, de l'experiència, l'escriptura. Paral·lelament a les circumstàncies que en alguns casos les obligaren a deixar casa seva, sempre cal sumar-hi l'insaciabla apetit per descobrir i explorar, per anar més enllà, catalitzador de les persones inquietes, coratjoses, inconformistes, de vegades turmentades.

Viatgeres i escriptores recupera una desena de periples femenins dels últims tres segles (XVIII, XIX i XX), amb un punt en comú: van voler deixar constància extensament i detallada de les seves gestes. Unes més llunyanes que d'altres en el temps, més o menys conegudes, de països diversos, totes mortes, són escriptores que, per diferents circumstàncies personals (per amor, per descobrir noves realitats, per deixar enrere l'asfíxia familiar, per causes econòmiques, per missions polítiques o editorials...) van viatjar a terres llunyanes i sovint exòtiques (des dels illots deshabitats de la Polinèsia o els deserts canviants d'Orient fins als rius feréstecs de l'Àfrica, amb cavalls o camells, a peu o amb canoa...) i van anotar no tan sols les peripècies, els descobriments i les pors personals, sinó també les diverses maneres de viure de les comunitats d'aquells indrets, de vegades màgiques, de vegades incomprensibles.

Els capítols, ordenats cronològicament, es presenten com a breus esbossos biogràfics, destacant-ne els moments que han

marcat les protagonistes i les seves trajectòries i fent èmfasi, sobretot, en els testimonis escrits que ens han deixat i en les visions del món que ens han ofert. Tot i que moltes de les escriptores van donar a conèixer més d'un text sobre viatges, en aquest volum ens centrem, majoritàriament, en una de les seves obres, per aprofundir-hi, per fixar-nos en un moment concret, més o menys revelador. La nostra recerca es fonamenta en cartes, dietaris, memòries i llibres de viatge o, en general, prosa de no-ficció, fet que esdevé un homenatge a la literatura narrativa no imaginativa, gènere potser encara no prou considerat per la tradició literària dominant. Val a dir que, tret de les catalanes, les citacions de la resta d'obres, predominantment escrites en llengua anglesa, són traduccions de l'autora del llibre, amb les quals ha fos tres de les seves passions: l'escriptura, els llibres de viatge i l'ofici de traduir.

La Constantinoble de Lady Mary Wortley Montagu, l'Europa de la princesa Ekaterina Romanovna Dashkova, l'Escandinàvia de Mary Wollstonecraft, l'Egipte de Florence Nightingale, l'Àfrica de Mary Kingsley, la França d'Edith Wharton, l'Aràbia Saudita de Gertrude Bell, la Pèrsia de Vita Sackville-West, la Polinèsia oriental d'Aurora Bertrana i el Leningrad de Montserrat Roig constitueixen una mostra variada de la presència de les dones en la cultura literària viatgera de diverses èpoques. Coratjoses i agosarades, majoritàriament de procedència burgesa i aristòcrata, aquestes deu escriptores i els seus relats no poden fer justícia a les in comptables que han posat per escrit les seves experiències de veure món, però sí que poden esdevenir un petit homenatge a totes, per encomanar-se a un somni, per no posar-se al servei dels discursos de l'època, per nedar a contracorrent en moments en què el paper més habitual de la dona era tenir cura de la casa, l'home i les criatures. Donar veu i valor a totes elles ens compromet, ens vigoritza, fa menys òrfena l'òrfenesa de la història de la literatura de viatges femenina.

LADY MARY WORTLEY MONTAGU
(1689 – 1762)
I LA CIUTAT BANYADA PEL BÒSFOR

«**C**om veurà, senyor, aquesta gent no és pas tan poc refinada com nosaltres els descrivim. És cert que la seva magnificència té un gust diferent del nostre, potser millor. Tendeixo a pensar que tenen una idea més encertada de la vida; la dediquen a la música, als jardins, al vi i als àpats delicats, mentre que nosaltres ens trenquem el cap amb conspiracions polítiques o estudiant alguna ciència que mai no aconseguirem del tot», escriu Lady Mary Wortley Montagu a l'amic francès abat Conti el 19 de maig de 1718 (1993: 142). Aquesta carta, l'última abans de deixar Constantinoble, és un exemple notori de com l'Orient de principi del segle XVIII captivà l'esposa de l'ambaixador britànic a Constantinoble. Poc s'imaginava, dos anys abans, que vessaria llàgrimes en assabentar-se que havia de deixar la ciutat banyada pel Bòsfor i regressar a casa. L'1 d'agost de 1716 l'aristòcrata, vestida d'amazona, amb jaqueta i faldilla de caire masculí i una perruca negra de grans dimensions, abandonà Londres amb la família i carruatges pesants i lluentos completament atapeïts de paquets. Un llarg viatge per Europa i una estada perllongada al cor de l'imperi otomà requeria embalar la mansió íntegra: des de baguls amb vestits per a cada ocasió, abrics de pell, perruques, barrets, guants i cotilles, fins a estris i parament de la llar i, sobretot, una nodrida biblioteca. Els seguia una processó de vint servents vestits amb flamants lliurees de colors cridaners, un capellà, un metge i una institutriu per al fill petit.

Nascuda pocs dies abans del 26 de maig de 1689, data en què consta que fou batejada amb el nom de Lady Mary Pierrepont a l'església de Saint Paul del barri londinenc de Covent

Garden, Lady Mary Montagu fou la filla gran d'Evelyn Pierrepont, més tard primer duc de Kingston, i la seva primera dona, Lady Mary Feilding. Després del naixement de Mary, el matrimoni amplià la família amb tres criatures més, dues nenes, Frances i Evelyn, i un nen, William. Amb la mort prematura de Lady Mary Feilding el 1692, les criatures quedaren a càrrec de la mare del duc fins al 1699, any en què morí l'àvia i foren traslladades a Thoresby Hall, la mansió paterna a Nottingham.

D'aquests vuit anys viscuts a la casa de camp jacobina de West Dean, a Salisbury, agombolada per un servei aclaparador, una tia obedient, Lady Cheyne, i una àvia estricta, austera i discriminadora de sexes (les nenes no podien compartir ni estudis ni jocs amb el primogènit), Lady Mary Montagu no en guardà records feliços, tan sols amargues solituds i monotònies infinites. Els únics dies especials d'aquella època s'esqueien quan la nena visitava el pare a Londres i podia gaudir dels ambients socials que freqüentava el patriarca. Segurament un dels millors moments s'esdevingué el 1697, quan, curiosament engalanada i ben vestida, la portà al Kit-Cat Club, un lloc de reunió de pensadors i polítics liberals on es prohibia l'entrada a les dones. El pare havia proposat la noia com a musa del brindis anual i, atès que alguns membres no la coneixien, s'havia vist obligat a fer-la comparèixer. Amb set anys, els ulls brillants, intranquil·la, però alhora seductora, perquè sempre anhelà convertir-se en l'amfitriona excepcional, corria de falda en falda d'intel·lectuals, que elogiaven la seva bellesa i el seu enginy. La besnéta de Lady Mary Montagu, Lady Louisa Stuart, en una carta de 1901 a Miss Louisa Clinton, subscriu que aquell episodi va marcar la nena: «Plaer és una paraula massa suau per a descriure les sensacions que va experimentar; èxtasi, potser.»

Des de ben petita sempre la fascinà la inconveniència i la novetat. El casament amb Edward Wortley Montagu, germà de l'amiga Anne, morta el 1710, ho palesa. Encara que ja es

coneixien, no fou fins a la defunció de la noia que es començaren a tractar habitualment, de primer per carta i després personalment, atrets per les mateixes afeccions. Parlamentari culte, ambicions i viatger, Edward provenia d'una família aristòcrata adinerada del comtat de Sandwich. Malgrat les bones perspectives polítiques i hereditàries del jove, onze anys més gran que la noia, Lord Kingston mai no veié amb bons ulls la relació, fins al punt d'empènyer la filla a acceptar un altre candidat, Clotworthy Skeffington, un potentat aristòcrata irlandès. Sabent que aquella gesta enfurismaria el pare, per l'agost de 1712 Lady Wortley Montagu s'escapà de casa amb la roba que duia posada i alguns llibres de poesia i, al cap de pocs dies, es casà a Salisbury amb Edward Wortley Montagu, sense família, sense dot, aparentment lliure, amb la promesa d'establir-se a l'acolorida Nàpols.

L'aurèola romàntica que envoltà la fugida i l'enllaç posterior dels Montagus s'esborrà com per art de màgia. Lady Wortley Montagu sempre reconegué que el seu matrimoni no havia estat fruit d'una passió desfermada (sovint ho il·lustrava afirmant que eren millor els llimbs que l'infern), però tampoc no s'esperava que Edward Wortley Montagu s'incorporaria als negocis i a la feina parlamentària sense haver fet cap mena de lluna de mel, ni que es despreocuparia tan aviat d'ella confinant-la al camp, de parent en parent, fins que llogà una casa, a Middlethorpe, a prop de York, mentre el marit passava llargues temporades a Londres. Ni tan sols el naixement del primer fill del matrimoni, Edward Wortley Montagu, el 16 de maig de 1713, li féu canviar els hàbits familiars.

Lectora dels clàssics, que ocupaven les lleixes de la biblioteca del pare, abans dels vint-i-tres anys Lady Wortley Montagu ja havia traduït i escrit alguns versos i narracions. Fou, però, en aquests mesos de solitud, entre bolquer i bolquer, que intensificà l'activitat literària. D'aquell temps, n'és el seu primer article, anònim, per a *The Spectator*, la primera contribució d'una dona

al diari, en el qual es presenta una primera persona ferma i poderosa, sense complexos, que no segueix els cànons de l'escriptura femenina de l'època.

Al final de 1713, amb vint-i-un anys, moria William, el germà petit, en contraure la verola. Deixava una vídua de divuit anys i dos fills. Ni aquesta desgràcia estovà el cor del pare, que de nou rebutjà veure Lady Wortley Montagu. L'única persona de la família amb qui sempre mantingué contacte fou Frances, la germana petita, qui, en casar-se amb un lord escocès, es convertí en Lady Mar, destinatària de nombroses cartes des de Constantinoble. Amb la mort de la reina Anna sense descendència, per l'agost de 1714, i la pujada al tron anglès de Jordi I de Hannover, Lady Mar s'exilià a París amb la família, atès que el marit havia conspirat contra el nou monarca. Aquest canvi polític també propicià variacions en la vida de Lady Wortley Montagu: abandonà la benignitat rural i es mudà a Londres per donar suport a la carrera política del marit, el qual aspirava a guanyar un escó per Westminster.

Pel gener de 1715 Lady Wortley Montagu desembarcà a Londres per assistir a l'obertura del parlament, en tant que muller d'un dels nous parlamentaris liberals. S'instal·là amb la família a Duke Street, a prop del palau de Saint James, i començà a alternar la nova reialesa i freqüentar els ambients intel·lectuals de la ciutat. Entre els amics literats, cal destacar el dramaturg italià Antoni Conti, el polític i assagista Joseph Addison, els poetes John Gay i Alexander Pope. Amb Pope va col·laborar adaptant, en to satíric, les èglogues pastorals de Virgili en èglogues urbanes, en les quals els pastors i les pastores eren substituïts per bells ciutadans i ciutadanes londinenques. Sembla que aleshores l'ambició literària de Lady Wortley Montagu no passava per publicar, sinó per divertir-se i fer circular els seus versos entre les coneixences. Aquesta bonança personal es veié truncada en contraure, com el germà petit temps enrere, la malèfica verola, que sortosament no la matà, però la desgracià de per

vida, fent-li caure les pestanyes i deixant-li la cara gravada. En l'última ègloga, titulada «Saturday, or the Small Pox», en què la bellesa de Flàvia s'estronca i això l'obliga a llevar-se la vida, sembla que metaforitzà el que li ocorregué.

A diferència de Flàvia, Lady Wortley Montagu no deixà d'aferrar-se a l'existència. Pugnà contra el dolor i el candiment escrivint. Al final del túnel de la malaltia, arribà la bona nova que marcaria el destí dels propers anys: Sir Edward Wortley Montagu havia estat nomenat ambaixador a la cort de Constantinoble i representant de la Levant Company, empresa que controlava el comerç entre Anglaterra i Orient. Atès que aquest tipus de nomenament diplomàtic era per un mínim de cinc anys, el matrimoni, malgrat patir desavinences, acordà desplaçar-s'hi amb el fill petit. Quan l'anglesa ho comunicà a l'entorn més pròxim, la majoria s'esfereí: com era que una dona amb un futur literari prometedor deixava el Londres cosmopolita i viatjava amb una criatura al cor de l'imperi otomà travessant una Europa que en aquell moment no deixava de ser un camp de batalla incessant?

Lady Wortley Montagu reconegué més tard a Joseph Spencer, cronista de societat de l'època, que saber la notícia li havia provocat un plaer incommensurable, que s'havia sentit única, la dona més afortunada de l'univers pel fet de poder veure món a l'est, més lluny que qualsevol altra persona humana. Sempre havia anhelat conèixer personatges exòtics i respirar ambients insòlits en països remots, distants dels centres establerts, en els marges. Per atzar o per pura casualitat, ara podia començar la pròpia aventura i ser-ne la protagonista. Apassionada pel gènere epistolar, decidí emmagatzemar aquestes experiències prodigioses i compartir-les amb les persones que estimava per mitjà de cartes ben travades, enèrgiques i mesurades alhora, que no tan sols inclouen descripcions gràfiques dels llocs, sinó també maneres originals de veure el món. Entre d'altres destinataris i destinatàries, hi trobem la seva germana, Lady Mar, la princesa

de Gal·les, l'abat Conti i el poeta Pope, que en aquella època n'estava enamorat.

Com ella mateixa escrivia a la carta a una persona desconeguda del 10 d'octubre de 1716, Lady Mary Wortley Montagu sempre intentà viatjar amb «una curiositat molt diligent». *The Turkish embassy letters* (1993) demostren que volia trencar amb els estereotips occidentals d'altri de la seva època i anar més enllà deixant-se sorprendre per la diferència. Malgrat tot, resulta curiosa la necessitat de l'escriptora per emfasitzar que aquest altri és «de primera qualitat»: societats «de primera», personatges «de primera», situacions «de primera». En les epístoles insisteix que els anteriors viatgers basaren els escrits en encontres amb el poble baix i mai no entraren en contacte, com ella, amb la noblesa i, per tant, obviaren la sensualitat de l'art, la riquesa de les vestimentes i els costums de la cultura otomana.

Abans d'experimentar l'encís d'aquesta civilització no cristiana, però, la família Montagu hagué de travessar Europa durant bastants mesos. Rotterdam fou el primer destí. En aquesta ciutat el 3 d'agost de 1716, Lady Wortley Montagu escrigué la seva primera lletra, a Lady Mar, en la qual descriu com sobreviveren al temporal marítim que patiren en el vaixell que els conduí d'Anglaterra al continent. A diferència del sobresaltat capità, l'autora admet haver controlat els nervis i no haver-se deixat portar «pels efectes de la por i el mareig». Des de Rotterdam es desplaçaren a l'Haia amb carruatge, després cavalcaren cap a Colònia, Nuremberg i Ratisbona. Foren dies d'inconveniències, de febres i de refredats, d'allotjaments «nefastos» i «de molt mitjana qualitat», i «d'habitacions no millors que barraques», en les quals, com accepta en una carta del 16 d'agost de 1716, «encara que disposessis del teu propi llit, dormies vestida perquè el vent entrava per mil llocs diferents» (1993: 7). Des de Ratisbona baixaren amb vaixell pel Danubi fins arribar a Viena. L'embarcació, propulsada per dotze remers, es desplaçava amb molta rapidesa, i oferia «totes les comoditats d'un palau». En

una lletra del 8 de setembre de 1716 a Lady Mar qualifica el trajecte de «perfectament agradable» amb «varietat de paisatges», «diversitat de boscos, pedres, muntanyes cobertes de vinyes, camps de blat», «grans ciutats» i «ruïnes d'antics castells». Finalment, després de sis setmanes de fatigues, l'aristòcrata arribà a Viena «sana i estàlvia».

S'aturaren dos mesos a la sumptuosa Viena per les conveniències diplomàtiques de Sir Wortley Montagu. L'arquitectura de la ciutat, en aquell moment residència de l'emperador Carles I i l'emperadriu Isabel Cristina, decebé l'escriptora, que en la carta del 8 de setembre de 1716 a Lady Mar no deixa de comparar-la amb Londres: els carrers eren bruts i estrets i no permetien contemplar les belles façanes dels palaus, la metròpoli estava hiperpoblada, la majoria de cases tenien cinc o sis pisos foscos i lúgubres i els propietaris n'ocupaven un parell i la resta els llogaven, fet que comportava que en una casa hi vivien mitja dotzena de famílies.

En canvi, quedà profundament fascinada per l'interior de les cases que contenien «vuit o deu àmplies habitacions amb marqueteria», «portes i finestres ricament tallades i daurades», «tapissos amb les més exuberants teles de Brussel·les», «miralls prodigiosament llargs amb marcs de plata», «fines taules japoneses», «baldaquins i cortinatges amb els més rics domassos i velluts de Gènova», «immensos gerros de porcellana» i, en gairebé totes les habitacions, «aranyes de cristall de roca». Tot plegat, un festival per als sentits del qual el matrimoni Wortley Montagu pogué fruit en els diversos actes socials a què assistiren convidats per la flor i nata vienesa.

L'entretinguda descripció de Lady Wortley Montagu del vestuari i l'estètica de les dames en la seva primera visita a la cort és deliciosa. En una lletra delectant del 14 de setembre de 1716 explica a la germana que les modes d'aquestes terres són «monstruoses i contràries al sentit comú»:

Al cap hi porten construccions de gasa, d'una iarda d'alt, formades per tres o quatre pisos, fortificats amb innombrables iardes de cinta pesada. Tot plegat cobert amb els propis cabells, que barregen amb cabells postissos. És d'especial bellesa posseir un cap tan gros com un tonell de mida moderada. Porten els cabells prodigiosament empolvorats per ocultar la mescla i adornats amb tres o quatre fileres de fermalls de diamants, perles i pedres vermelles, verdes i grogues. [...] Els seus enagos de balenes superen els nostres en diverses iardes de circumferència i cobreixen diversos acres de superfície. (1993: 17)

Contrasten els vestits embotits, els ornaments i les gorgeres, que engalanaven pomposament les dames vieneses, convertides en víctimes al llindar de l'asfíxia, amb la senzillesa que despremia l'emperadriu Isabel Cristina de Brunswick-Wolfenbüttel, a qui descriu com una embarassada dolça, cabells com fils d'or, ulls penetrants, mirada viva, nas i front ben perfilats, cutis finíssim i un somriure «que obliga a adorar-la». L'emperadriu no tingué sort amb el primer fill, el tan esperat primogènit. Amb sis mesos se li morí, la qual cosa Lady Wortley Montagu atribueix a la pèssima cultura puericultora de la cort vienesa, que va permetre desmamar la criatura al començament de l'hivern.

En una carta del 20 de setembre de 1716 a Lady Rich, l'aristòcrata descriu l'arrelat costum de tenir amants, sovint més joves, de les dames de la cort vienesa, a qui ni les arrugues ni els cabells blancs ni una lleugera inclinació d'esquena els priva de fer noves conquestes, i es lamenta que, passada la quarantena, les dames angleses tan sols es dediquin a la maledicència: «La reputació té aquí un significat molt diferent del que se li dona a Londres, i aconseguir un amant no implica perdre'n, sinó que, per contra, fa que n'obtinguis més, atès que aquí es tendeix a respectar més les dones per la jerarquia dels amants que no pas per la dels marits» (1993: 22). Explica que és habitual que qualsevol dama tingui dos marits: el que li atorga el cognom i el que compleix amb els deures. Aquests compromisos estan tan so-

cialment assumits que fóra una ofensa convidar a sopar una dona de rang sense convidar alhora els dos membres del seguici, marit i amant.

Sembla que es considerava una desgràcia tan colossal no tenir un afer a la cort vienesa que una amiga seva, segons recorda, hagué de justificar públicament el poc sentit comú de la nouvinguda que, després de dues setmanes, encara no s'havia procurat cap amant. En aquest sentit, també glossa que una de les millors aventures de la seva vida li va ocórrer en una d'aquelles reunions socials nocturnes, quan un comte joveníssim se l'endugué a part i li preguntà amorosament quant de temps pensava quedar-se. Li suggerí que, curta o llarga, s'havia de fer l'estada agradable i que això implicava deixar anar el cor. Lady Wortley Montagu rebutjà amablement l'oferiment, malgrat la insistència del noi, que fins i tot es posà al seu servei per intercedir amb qualsevol altre home que fos del seu gust. Diguem-ne galanteria, diguem-ne educació, Viena fou un recer d'afalacs i elogis, que culminaren amb la primera carta d'amor d'Alexander Pope, que d'entrada sabé trampejar amb bon humor.

Passades vuit setmanes, a mitjan novembre, la família Wortley Montagu partí cap a Hannover per rebre ordres directes del rei Jordi I, que hi feia una estada de sis mesos. Passaren per Praga, Leipzig i Brunswick-Wolfenbüttel. En una carta del 17 de novembre a la germana, Lady Wortley Montagu dóna compte que a Praga les cases són més barates, el lloc on, segons les seves apreciacions, resideix la gent de rang que no pot suportar viure folgadamente a Viena. A Praga es pot optar a reunions, música i diversions «a preus molt moderats». També en destaca el vestuari de les dames, les quals imiten de manera exagerada les de Viena, i es converteixen en «figures extraordinàries» que, entre «tantes lligadures i tants enagos» es perden de tal manera que han d'escriure darrere l'esquena «aquí hi ha una dona».

Per contra, les dames de Dresden, ciutat per la qual admet sentir debilitat, «s'assemblen a les austríaques com les de la Xina

a les de Londres» (1993: 32), remarca el 21 de novembre: vesteixen refinadament, segons els costums francesos i anglesos, i, en general, són boniques i melindroses. Les de Hannover, apunta l'1 de desembre, són literalment totes iguals i gairebé perfectes: galtes rosades, pits i fronts de color blanc neu, celles d'atzabeja i llavis d'escarlata, i cabells negres com el carbó. És també a Hannover que descobreix que en aquesta zona l'estufa ajuda a fer l'hivern més passador: «Han perfeccionat tant les estufes que perllonguen els estius indefinidament. Em sorprèn que a Anglaterra no posem en pràctica aquest invent tan útil i ens passem sis mesos de l'any esgarriant-nos de fred. [...] Si alguna vegada torno, pots estar segura, estimada germana, que en veuràs una a la sala» (1993: 39).

El 16 de gener de 1717, amb el Danubi gelat, Sir Wortley Montagu decidí continuar el viatge fins a Hongria per terra. El trajecte es presentava perillós. Com exposa a Pope el dia abans de la sortida, «... el temps és ara tan dolent que molt poca gent s'atreveix a viatjar. M'amenança alhora morir per congelació, ser sepultada per la neu i ser capturada pels tàrtars, els quals causen els disturbis a la zona d'Hongria que ens disposem creuar. [...] Com acabaran les meves aventures és una cosa que deixo a les mans de la Providència; si tenen un final còmic, ja en tindreu notícia» (1993: 44). Equipats amb pells gruixudes, dinou cavalls, quatre carruatges extres per a l'equipatge i el servei, una escorta imperial de cent mosqueters, cinquanta ramaders i cinquanta húsars, iniciaren la temuda marxa. El 30 de gener arribaren a Petrovarandin, l'última ciutat d'Àustria, abans d'endinsar-se en les terres dominades pel sultà otomà Ahmet III.

Des de Petrovarandin Lady Wortley Montagu explica a Lady Mar que, tot i el fred intens i la neu que els obligà a muntar els carruatges sobre trineus, el trajecte per aquelles planícies desertes cobertes de gel fou tolerable. Passaren a prop de la ciutat on el príncep Eugeni aconseguí l'última victòria sobre els turcs. Des del carruatge fou testimoni de l'horror que deixà la

batalla: camps sembrats de calaveres i esquelets d'homes, cavalls i camells sepultats. Després de la fúria inicial, deixa lloc a la digressió intel·lectual: «M'és impossible no contemplar amb horror aquesta quantitat de cossos humans destrossats i de reflexionar sobre la injustícia de la guerra, que converteix l'assassinat no tan sols en necessari sinó en meritori» (1993: 51).

El 12 de febrer de 1717 la comitiva entrà a Belgrad. Ciutat fortificada, fronterera a l'est amb el Danubi i al sud amb el Sava, fou presa per primera vegada pels turcs l'any 1521 i els dos segles següents passà de mans turques a austríaques i viceversa. Malgrat ser governada en aquell moment per un paixà, els soldats d'elit otomans, els geníssers, gaudien d'autoritat absoluta. Durant tres setmanes s'allotjaren en una de les millors cases, propietat d'Ahmet Bey, noble amb un títol similar al de comte a Alemanya. Lady Wortley Montagu conversà llargues hores amb l'erudit amfitrió, qui li oferí aliments succulents i vins inquietants, i la introduí en la literatura àrab, sobretot la poesia. Sorpresa per la musicalitat dels seus versos, declara a Pope: «Si em quedés uns quants mesos, hauria d'aprendre àrab» (1993: 53).

Amb l'autorització del paixà per prosseguir el viatge, però amb la negativa de fer-ho navegant Danubi avall, s'endinsaren pels boscos desèrtics de Sèrbia fins arribar a la capital búlgara, Sofia, segons l'autora, «una de les més belles de l'imperi otomà». Lady Wortley Montagu entrà en un món completament nou, «on tot el que veig», detalla en una carta de l'1 d'abril de 1717, «em sembla un canvi d'escena».

A Sofia, moguda per la curiositat i les ganes d'entretenir amb detalls exòtics les amigues angleses, visità per primera vegada uns banys termals, els *hammans*, destinats alhora a la diversió i a la salut de les dames turques d'alt llinatge. Per fer-ho d'incògnit, llogà un cotxe turc, que a diferència dels anglesos, construïts amb fusta i vidre, restaven oberts, per qüestions climàtiques, però completament tapats amb teles, sedes i brodats, la qual cosa permetia a les passatgeres veure entre les gelosies i

no ser vistes. Hi arribà cap a les deu. Eren cinc construccions de pedra en forma de cúpula, sense finestres, excepte les de la teulada que permetien que hi entrés la llum: la primera albergava el vestíbul; la segona, sofàs de marbre amb quatre fonts d'aigua freda; la tercera, pedrissos de marbre amb aigua calenta, i la cinquena i la sisena, banys calents d'aigua bullent.

«Jo portava el meu vestit d'amazona, el qual a totes els va semblar espectacular». Malgrat tot, cap de les dues-centes dones que hi havia mostrà sorpresa o curiositat impertinent: «No conec cap cort europea les dames de la qual s'haguessin comportat tan amablement amb una estrangera» (1993: 58). No cessaven de repetir-li que era «encisadora». L'escriptora es desviu en detalls quan descriu l'apassionant experiència: «Als primers sofàs, coberts de coixins i riques catifes, hi seien les dames i, darrere, als segons, les esclaves, encara que sense vestits que distingissin el rang; totes anaven com quan vingueren al món, és a dir, en anglès planer, completament nues, sense ocultar bel·lises ni defectes». Continua:

Caminaven i es movien amb la mateixa gràcia majestuosa que descriu Milton quan es refereix a la mare de totes nosaltres. [...] La majoria tenien la pell blanca i brillant, coberta tan sols pels seus formosos cabells pentinats amb moltes trenes, decorades amb perles i cintes, que penjaven sobre les espatlles; eren la representació perfecta de les figures de les Gràcies (1993: 59).

Lady Wortley Montagu no es tragué cap peça de roba. Una de les dames de més alt llinatge li demanà que s'assegués al seu costat i li insinuà que l'ajudaria. Per tal de satisfer-les, es desbordà la camisa i els ensenyà les barnilles de la cotilla. Sembla que es tranquil·litzaren. Segurament es pensaren que estava tancada en una mena de màquina, la clau de la qual només tenia el marit. «Vaig quedar captivada per la seva educació i bellesa» (1993: 60).